

Каріна Небоженко,

аспірант кафедри трудового права
та права соціального забезпечення
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

УДК 349.2

Поняття та сутність охорони праці

Праця відіграла і продовжує відіграти важливу роль у становленні людини та суспільства в цілому. Праця розвиває волю людини, сприяє задоволенню її соціально-побутових і матеріальних потреб, а також створенню та накопиченню цінностей. Безумовно, праця в житті людини становить базис, який впливає на усі подальші життєві процеси. Виходячи з цього, особливої актуальності набувають усі питання, що мають безпосередній зв'язок із працею, зокрема охорона праці.

Так, охорона праці є однією з найбільш важливих тематик для наукового дослідження, оскільки саме вона покликана забезпечувати належний рівень умов праці, які максимально захищатимуть людину та її здоров'я як найвищі соціальні цінності у процесі виконання трудової функції. На основі цього, потрібно відмітити, що для усвідомлення сутності охорони праці є потреба у проведенні наукового аналізу її понятійного апарату, який дозволить досягнути фундаментальні знання про досліджувану сферу.

До проблематики розкриття сутності поняття охорони праці зверталися у своїх наукових працях різні вчені, серед яких варто назвати, перш за все, наступних: В. С. Венедиктов, Г. Г. Гогіташвілі, В. Г. Гри-

бан, В. В. Жернаков, Ю. Ю. Івчук, П. О. Ізуїта, М. І. Іншин, А. С. Кашлакова, А. Р. Мацюк, О. В. Негодченко, А. М. Соцький, В. І. Щербина та ін. Все ж, незважаючи на зроблений внесок зазначеними вченими у розкриття досліджуваної тематики, досі немає єдиного розуміння поняття охорони праці, у зв'язки з чим є необхідність у проведенні більш ґрунтовного дослідження.

Метою статті є дослідження поняття та розкриття сутності охорони праці. Для досягнення поставленої мети слід виконати наступні завдання: з'ясувати сутність праці; виявити її роль для людини; проаналізувати значення охорони праці у процесі виконання працівниками їх трудових обов'язків.

Людина має невід'ємним зв'язок із працею протягом усього свого життя. Власне, здібність до праці є невід'ємною від носія самого її носія, від фізіології та психології людини, які визначаються біологічними й соціально-психологічними чинниками, від міжособистісних відносин впродовж здійснення трудової діяльності [1, с. 59]. Звідси можна констатувати, що людина сприймається як найвища соціальна цінність, а не як інструмент, що виконує механічно трудові обов'язки. Людина є істотою,

яка має потреби і якій потрібно забезпечити належні умови праці.

Тобто працю слід розглядати у якості необхідної умови життя людини та суспільства. У процесі праці знаходить своє вираження специфічний людський вплив на природу, конкретні об'єкти та предмети, що полягає у тому, що подальший результат праці сприймається й визначається як мета, на досягнення якої і спрямовано даний вплив [2, с. 7].

Категорія «праця» є одним із найбільш цікавих й, одночасно, складних об'єктів наукового пізнання. Дослідженням праці займався багатомислителів, філософів і вчених різних часів. Так, лише філософських визначень поняття праці сьогодні налічується понад тридцять, адже це є відправним моментом у з'ясуванні питання про певне коло суспільних відносин, які регулює трудове право [3, с. 313].

До прикладу, укладачі Малої Радянської енциклопедії звертають увагу на те, що праця є заздалегідь осмисленим процесом свідомої діяльності людини з урахуванням її досвіду, матеріальних та духовних потреб. Праця розглядається як особлива форма людської діяльності, яка формує особистість. Саме з виготовлення знарядь праці була розпочата докорінна відміна людини від тварини. Праця – це доцільна діяльність людини, направлена на змінення і пристосування предметів природи для задоволення своїх потреб. Вона є основою існування суспільства, вічна, природна умова людського життя. Згодом, праця трансформувалася у першу життєву потребу усіх членів суспільства [4, с. 535].

Праця є цілеспрямованою діяльністю людини, яка потребує фізичну або розумову енергію й орієнтована на створення матеріальних та духовних цінностей [5, с. 57]. Праця, в результаті, цього є головним фактором становлення людини у суспільстві. Завдяки праці людина може забезпечити свої потреби.

Вірно зауважує науковець В. І. Прокопенко, що на сьогоднішній день Україна вийшла на якісно новий

рівень розвитку й економічного зростання. Проте саме економічне зростання автоматично ще не призводить до збалансованого економічного і соціального розвитку. Зміни, які відбуваються у структурі зайнятості та попиту на робочу силу, як і до становища працівника на робочому місці й умов його праці, ставлять підвищені вимоги до безпеки праці [6, с. 34].

Тому, у процесі виконання людиною своїх трудових обов'язків повинно бути забезпечено їй такі умови праці, за яких не буде загрози її здоров'ю та життю як найвищим соціальним цінностям, що закріплено Конституцією України [7]. Охорона праці спрямована на гарантування людині комфортного виробничого середовища. Головна сутність полягає у тому, щоб не обділити увагою працівника як основного учасника трудових відносин, щоби сприяти забезпеченню його психологічної недоторканності та безпеки, сприяти шанобливому ставленню роботодавця до кожного працівника, враховувати інтереси й потреби останнього [8, с. 336]. Виходячи з цього, доцільно приділяти увагу людському фактору, який повинен слугувати фундаментом у трудових правовідносинах. Роботодавець повинен розглядати працівника як безцінний ресурс, як найвищу соціальну цінність, якій потрібно створити та забезпечити усі умови для розвитку її трудового потенціалу.

Аналізуючи сутність охорони праці, варто, насамперед, зауважити, що первинна ідея охорони праці полягала в тому, щоби створити безпосередній стимул до кращого способу життя. Так, підтвердженням тому може слугувати висловлення Г. Форда, який відмітив - «хто добре живе, той і добре працює» [9, с. 97]. Фактично, можна стверджувати, що охорона праці спрямована і на сприяння відновлення активності працівника у процесі виконання ним трудової діяльності, забезпечення таких умов, які максимально допомагатимуть йому у проявленні та реалізації свого трудового потенціалу та трудових здібностей.

О. М. Обушенко переконаний, що охорону праці потрібно розглядати як систему відносно відокремлених від інших і пов'язаних між собою трудових правових норм, які регулюють процес проведення соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів і засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я та працездатності людини у процесі трудової діяльності [10, с. 229].

А. С. Кашлакова зауважує, що при дослідженні охорони праці у вузькому сенсі визначальним аспектом у розумінні її сутності є не загальна спрямованість норм трудового права, а сама характеристика умов праці як безпечних. На основі цього, автором запропоновано розглядати інститут охорони праці як сукупність норм, що направлені на забезпечення безпечних умов праці [11, с. 145]. Таким чином, науковець за основу бере категорію безпеки для здоров'я та життя працівника. Отже, це означає сукупність різного роду заходів в аспекті забезпечення непорушності стану здоров'я (причому як фізичного, так і психічного).

Г. Г. Гогіташвілі [12, с. 23] відмічає, що охорона праці являється не лише заходами, які передбачені для нормальних та безпечних умов праці впродовж виконання службових обов'язків, проте і застосування річних заходів, до прикладу щотижневого чи щомісячного навчання. Звідси випливає, що вчений вкладає в сутність поняття «охорони праці» широке бачення – тобто це усім заходи, які пов'язані із забезпеченням належного виконання працівником своїх трудових обов'язків у незалежності від їх природи.

С. А. Голощاپов, будучи прихильником широкого трактування охорони праці, включає у її склад норми й інших інститутів трудового права, які регулюють не лише відносини з охорони здоров'я у процесі праці, але й інші сторони складних трудових відносин або тісно пов'язані відносини (відносини майнового характеру – з оплати праці, робочого часу – як

міри праці і часу відпочинку, відносини з організації праці тощо) [13, с. 50]. Ми підтримуємо таку позицію, оскільки охорона праці є надзвичайно широким правовим явищем і охоплює усі заходи та засоби, що спрямовані на забезпечення максимально якісних умов праці для недопущення настання шкоди для працівників.

Концепція управління охороною праці дає таке визначення терміну «охорона праці» - це підготовка, прийняття й реалізація правових, організаційних, науково-технічних, санітарно-гігієнічних, соціально-економічних і лікувально-профілактичних заходів, спрямованих на збереження життя, здоров'я та працездатності людини в процесі трудової діяльності [14]. Тим не менш, ми переконані, що більш правильно говорити про охорону праці як про активний стан, тобто те, що уже діє, що набрало чинності. Мета охорони – охороняти. І виходячи з цього, вважаємо, що здійснення охорони неможливе у разі підготовки заходів, охорона дійсна тоді, коли уже реалізовано такі заходи і вони діють.

Безпосередньо у Законі України «Про охорону праці» [15] зазначено, що охорона праці є системою правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних та лікувально-профілактичних заходів і засобів, що направлені на збереження життя, здоров'я та працездатності людини у процесі трудової діяльності. Отже, ціль усіх заходів та засобів у сфері охорони праці – збереження життя, здоров'я і працездатності людини впродовж виконання нею трудової діяльності.

Виходячи з такого контексту А. І. Лозовой про охорону праці говорить як про багаторівневу систему заходів стосовно створення здорових і безпечних умов трудової діяльності, що здійснюються державними органами, органами місцевого самоврядування, роботодавцями й безпосередньо самими працівниками. Більше того, охорону праці з урахуванням даного визначення потрібно розглядати у багатьох аспектах: медичному,

технічному, соціальному, економічному і, звичайно, в правовому аспекті, який утворює правову охорону праці [16, с. 344-345].

В. Є. Шарков переконаний, що охорона праці є історично обумовленою системою соціальних норм та заходів, що виражають інтереси соціалістичного суспільства й держави та направлені на забезпечення безпечних умов праці, здоров'я та життя трудящих безпосередньо у процесі їх виробничої діяльності [17, с. 141]. Тим не менш, вважаємо дане поняття дещо вузьким, зважаючи на те, що охорона праці стосується тільки тих, хто виконує трудову функцію у процесі здійснення виробничої діяльності. Ми вважаємо, що охорона праці існує у всіх трудових правовідносинах, а не лише тих, що пов'язані безпосередньо із виробництвом, адже усім працівникам повинні створюватися безпечні для їх життя та здоров'я умови праці, а не лише до тієї категорії працівників, яка залучена до виробництва.

К. П. Уржинський охорону праці розглядає в двох значеннях – широкому й вузькому. В першому, до цього поняття потрібно відносити юридичні заходи покращення умов праці та відпочинку, гарантії проти необґрунтованих переміщень, відхилень від нормального режиму робочого часу та часу відпочинку, медичне обслуговування громадян – учасників трудових відносин. У другому розумінні – це юридичне забезпечення безпечної трудової діяльності, вдосконалення техніки безпеки, виробничої санітарії й гігієни, охорона праці жінок, а також неповнолітніх, інвалідів і деяких інших осіб, які потребують додаткових гарантій у даній сфері [18, с. 155]. Ми переконані, що у зв'язку з відсут-

ністю чіткого розмежування (критерію) між широким та вузьким поняттям у позиції вищезазначеного вченого, варто розглядати охорону праці комплексно, об'єднавши всі складові.

Отже, виходячи з усього вищезазначеного вважаємо за потрібне відзначити, що охорона праці – це складна система правових, соціально-економічних, культурно-політичних, екологічних, наукових, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, які реалізуються спеціально уповноваженими юридичними й фізичними особами для забезпечення належних умов праці з метою запобігання існування загрози життю та здоров'ю працівника у процесі виконання ним трудової діяльності, а також збереження та сприяння підвищенню його працездатності.

Отже, охорона праці є багатограним правовим, соціальним, економічним, культурним явищем, яке направлено на збереження життя і здоров'я працівника у процесі виконання ним своїх трудових обов'язків. Охорона праці є надзвичайно важливою потребою усіх часів для правового суспільства. Завдяки охороні праці можуть бути втілені цінності соціальної та правової держави, де панує демократія і гуманність.

Охорона праці характеризується багатьма заходами, які передбачені законодавством, що приймають відповідні органи держави і котрі повинні втілюватися роботодавцем на конкретній установі, підприємстві або організації. Благополуччя в суспільстві можливі у разі того, коли буде гарантована безпека у всіх життєвих процесах людини, де, безсумнівно, одне із найголовніших місць займає праця.

Список використаних джерел

1. *Кисельов И. Я.* Трудовое право России и зарубежных стран. Междуна-родные нормы труда / И. Я. Кисельов. – М.: Изд-во Эксмо, 2005. – 608 с.
2. *Венедиктов В. С.* Трудовое право Украины (Общая часть) / В. С. Венедиктов. – Симферополь: «ДОЛЯ», 2004. – 164с.

3. *Жернаков В. В.* До питання про правове розуміння свободи праці / В. В. Жернаков // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих вчених. Вип. 3 і 4. – Х.: «Основа», 1997. – 526 с.
4. *Малая Советская энциклопедия.* / Под ред. Б. А. Введенского. Третье издание. Т. 9. – М.: «Советская энциклопедия», 1960. – 1210 с.
5. *Юридична енциклопедія:* В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К.: "Укр. енцикл.", 2003. – Т. 5: П - С. – 736 с.
6. *Прокопенко В. І.* Трудове право України: Підручник. Видання друге / В. І. Прокопенко. – Х.: Консум, 2000. – 359 с.
7. *Конституція* України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996 р. – № 30, стаття 141.
8. *Іншин М. І.* Трудове право України: підручник / М. І. Іншин, В. І. Щербина. - Харків: Діса плюс, 2014. – 500 с.
9. *Форд Г.* Моя жизнь и мои достижения / Г. Форд. - М. : Финансы и статистика, 1989. - 235 с.
10. *Обушенко О.* Співвідношення інституту охорони праці з іншими інститутами трудового права України / О. Обушенко // Публічне право. – № 2 (10). – 2013. – с. 227-233.
11. *Кашлакова А. С.* Понятие охраны труда по российскому трудовому праву: монография / А. С. Кашлакова. – Барнаул : АЗБУКА, 2012. – 154 с.
12. *Гогіташвілі Г. Г.* Система управління охороною праці: Навч. посібник. – Львів: Афіша, 2002. – 320 с.
13. *Голощанов С. А.* Правовые вопросы охраны труда в СССР / С. А. Голощанов. – М.: Юридическая литература, 1982. – 199 с.
14. *Розпорядження* від 31.08.2011, № 889 – р.: Київ «Про схвалення Концепції Загальнодержавної цільової програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища на 2012-2016 роки»
15. *Про охорону праці:* Закон України від 14.10.1992 № 2694-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. - 1992 р. – № 49. – ст. 668.
16. *Лозовой А. І.* Інститут охорони праці в нормах національного та міжнародного законодавства / А. І. Лозовой // Актуальні проблеми права: теорія і практика. – № 19. – 2011. – С. 342-349.
17. *Проблемы* трудового права и права социального обеспечения. – М.: АН СССР, Ин-т гос. и права, 1975. – 281 с.
18. *Уржинский К. П.* Гарантии права на труд / К. П. Уржинский. – М.: Юрид. лит., 1984. – 200 с.

Небоженко К. В. Поняття та сутність охорони праці

У статті з'ясована сутність праці, виявлено її роль для людини. Автором проаналізовано значення охорони праці у процесі виконання працівниками їх трудових обов'язків

Ключові слова: сутність, праця, охорона праці, працівник

Небоженко К. В. Понятие и сущность охраны труда

В статье выяснена сущность труда, выявлена ее роль для человека. Автором проанализировано значение охраны труда в процессе выполнения работниками их трудовых обязанностей

Ключевые слова: сущность, труд, охрана труда, работник

Nebozhenko K. Concept and essence of labor safety

This article clarified the nature of work, identified its role in humans life. The author analyzes the importance of labor safety in the process of job duties performance by employees

Key words: nature, work, labor safety, employee